Od vyprávění k literatuře: cesta romské slovesnosti

27.10.2023 - | Městská část Praha 7

Romskou lidovou slovesnost a literaturu Romů mapovala zejména jedna z ústředních postav vědního oboru romistiky Milena Hübschmannová.

Ta se ve druhé polovině 20. století účastnila vyprávění pohádek v romských společenstvích, zpívání písní na romských návsích, ale také například zaznamenala první romsky zapsanou báseň básnířky a spisovatelky Tery Fabiánové (v boxu).

K psaní Milena Hübschmannová motivovala i další z významných postav romské literatury, Andreje Giňu. „Psali jsme si dopisy a ona na mě pořád: Piš, napiš zas něco, piš, jdi za mámou, jdi za Romy, půjdeme tam a tam a hlavně piš. A já jsem jí také psal, všechno jsem jí posílal. A potom jsem něco napsal do novin, něco jsem taky posílal do českých novin, ale nikdy mi nic nevzali. Dělali jsme tu takové taneční zábavy, setkání, i o romské historii, a Romy to hodně zajímalo."

Dílo Andreje Giňi, Tery Fabiánové a dalších autorů z tzv. první generace romských spisovatelů poprvé, stále za přispění Mileny Hübschmannové, publikovalo v roce 1969 vůbec první romské periodikum u nás Romano ľil, které vydával Svaz Cikánů-Romů. Vznik svazu, první romské organizace na našem území, a počátek romské literatury se udály díky útlumu asimilační politiky praktikované komunistickou stranou v 50. a počátkem 60. let. I přes normalizační návraty k tvrdé asimilaci Romů a potlačování romských kulturních a politických projevů vznikala romská poezie a próza dál. Co ale romskému literárnímu obrození předcházelo? Z čeho se literatura Romů v romském jazyce vyvinula?

Vyprávění o předcích
Slovesná tradice byla významnou součástí života tradičních romských komunit a jejich kultury. Romský orální folklor můžeme pro zjednodušení rozdělit na tři složky.

Vakeriben, v češtině vyprávění, probíhalo uvnitř rodin a mělo významnou funkci ve vytváření norem, ke zhodnocení chování členů komunity, ale i ke společnému smysluplnému a oblíbenému trávení volného času. Vyprávělo se o předcích, kteří v romské kultuře hrají výraznou roli. Zemřelí členové komunity žili dál ve vyprávěních, anekdotických i vážných, s morálním ponaučením nebo humornou pointou. Příběhy mohly být vypravované již tolikrát, že už si původní příběh nikdo nepamatoval a na jeho hrdinu se nabalovala nová dobrodružství. Vyprávělo se i o mulech, duších zemřelých, které se v tradiční romské kultuře vracejí mezi živé vyřešit, co zůstalo nedořešené, upozornit na nebezpečí, pomoci svému bližnímu či uškodit dávnému nepříteli.

„Romové věří, že když člověk umírá, přicházejí pro něj zemřelí členové rodiny, aby ho z tohoto světa vyprovodili. Kdo jsou ti návštěvníci, kteří s námi sdílejí naše životy, si otec dlouho nechával pro sebe. Až jednou prolomil hradbu mlčení. ‚Vidíš to dítě, jak tu běhá? Asi má hlad. Dej mu najíst,' vyhrkl na mou matku, která užasla. ‚Nikdo tu není,' odpověděla mu se slzami v očích. Otec se o tom, co ho trápí, opět odmlčel. Večery a noci se ovšem staly úplným peklem, neboť tito návštěvníci za ním přicházet nepřestali. Otec s nimi bojoval a oni mu za to začali dělat zle, takže byl pořád na zemi a samá modřina. Táta tvrdí, že každý večer přichází starší žena v doprovodu dvou mužů. Posadí se na sedačku a jsou tam až do rána. S nimi přicházejí další, kteří jsou různě zohavení, třeba nemají oči nebo je vidí viset venku na balkoně, a taky spousta malých dětí. Je tohle předzvěst blížícího se

konce? Co po něm tihle zemřelí chtějí? A proč nevidí zemřelé členy vlastní rodiny? Tyto otázky se matce neodbytně honily hlavou, nikdo jí však nedokázal odpovědět. Ne, tohle ještě není konec, je to jen peklo, které musí můj otec, kromě bolestí, které s sebou nemoc také přinesla, každý den snášet.“

(vyprávění Renaty Kováčové ze sbírky O mulo! Povídky o duchách zemřelých, Kher 2019)

Vzdělání skrze pohádky

V širším než rodinném kruhu se Romové potkávali na tzv. pro paramisa, vyprávění pohádek. Pohádky u Romů nebyly určené dětem, děti se na setkávání dostávaly spíše potají a jedině v případě, že byly potichu, vyprávění také často trvalo celou noc a pohádky mohly být i velice dlouhé (přepis nejdelší vyprávěné pohádky, kterou zaznamenala Milena Hübschmannová, má 105 stran).

Než se dostaneme k samotným pohádkám, je důležité zmínit, jak vyprávění probíhala. Jednalo se totiž o významnou společenskou událost, kterou reguloval soubor jasně vymezených pravidel. Ústřední postavou byl vypravěč, vážený muž, který musel umět vyprávět souvisle, používat krásná vyjádření, dokázat improvizovat a být dobrým hercem. Romská spisovatelka Margita Reiznerová o romských pohádkách řekla: „Naši rodiče nás vlastně romskou pohádkou, skrze ni, vzdělávali. Byl to krásný, nenásilný, přirozený způsob výchovy. Žádný dril ani nudné přednášky. Při pohádce jsme se někdy krčili hrůzou, jindy jsme řičeli smíchem. Ale do našich duší se vždycky ukládaly příklady Dobra a Krásy.“ V romských pohádkách se setkává tradiční folklor s modernitou a prvky, které doléhaly na romský život, realita se prolíná s fantazií a orální tradice s novými moderními inspiracemi.

„Ale původně to bylo tak: Romové byli kdysi bohatí, měli spoustu zlata a stříbra stejně jako Židé. A jeden starodávný Hitler, ne tenhle, co teď byl v poslední válce, ale jiný, dávnověký Hitler začal pronásledovat Židy i Romy. Museli jsme utéct. Utíkali jsme, až jsme došli k moři. A jak dál? Lodě jsme neměli, se zlatem a stříbrem se plavat nedá. A tak jsme to zlato a stříbro museli zanechat na břehu a přeplavali jsme. Ale na moři byla bouře a ta nás rozházela do všech stran. Jednoho vyhodila do té vesnice, jiného do jiné vesnice, pár lidí tady, pár lidí tamhle.“

(Milena Hübschmannová: Romské pohádky, Odeon 1973)

Úryvek z pohádky o příchodu Romů je svým tématem a zkoumáním romské historie již moderním literárním útvarem, na rozdíl od úryvku z pohádky, která sice využívá moderní technologie, ale jejím tématem je putování romského hrdiny/chudého chlapce za získáním lásky, dobra či spravedlnosti, což je klasický narativ tradiční romské pohádky.

„Ráno mu přinesla umyvadlo. ‚Promiň, ale ručník mám svůj.‘ Na tom ručníku byla vyfotografovaná její sestra. ‚Odkud máš ten ručník?‘ ‚To je moje tchyně, co je na fotografii, já žiju s její dcerou, jenže teď s ní nežiju, protože mi ji sebral drak.‘ ‚Jo, chlapče, já jsem na draka slabá, musíš k naší nejmladší sestře.‘ A tak romský chlapec putuje dál, za nejmladší sestrou. ‚Vím, proč jdeš, prostřední sestra mi už poslala telegram…‘

(Milena Hübschmannová: Romské pohádky, Odeon 1973)

Vyzpívat se z trápení

Stěžejní součástí romské lidové slovesnosti jsou písně, giľa. Romové se na území dnešního Slovenska živili mmj. hudbou již od prvních zmínek o jejich přítomnosti v 16. století. Ale kromě obživy měly písně i další funkce. Jednou z nich byla funkce psychohygienická, zpívalo se o bídě, příkoří, opuštěnosti. Milena Hübschmannová v setkávání se na návsi, hraní a zpívání spatřovala i funkci sociálního korektoru, popisovala situace, kdy se Romové vyzpívávali z věcí, které je trápily v rámci komunity, nebo požádali zpěvačku či zpěváka, aby za ně vyzpíval jejich sociální trápení. Ten, na

něhož píseň mířila, byl zostuzen před společenstvím, čehož se každý snažil vyvarovat. Zpívaly se ale samozřejmě i veselé písně k tanci a k poslechu.

Domov romské literatury
Podpoře vzniku, propagaci a rozvoji literatury Romů nejen z České republiky se věnuje nakladatelství Kher (v romštině pokoj nebo dům), sídlící v Praze 7 ve Veverkově ulici. Kromě podpory autorů v procesu tvorby šíří romskou literaturu do společnosti prostřednictvím autorských čtení v kavárnách, knihovnách, školách či na různých festivalech po celé ČR. Zajišťuje dostupnost knih romských autorů v knihkupectvích, knihovnách, školách a jiných institucích. A usiluje o to, aby romská literatura nebyla k vidění pouze v romských médiích a na kulturních akcích pro Romy, ale aby promlouvala i z majoritních médií a obohacovala českou literaturu jako její stále samozřejmější součást.

O romské literatuře, vydávání knih pro Romy a gádže, Neromy, a s trochou nadsázky o nadmíře kofeinu jako příjemné dani za vydaný text si povídal Tomáš Taich s Radkou Patočkovou, ředitelkou nakladatelství Kher.

Odkdy nakladatelství Kher funguje a co vedlo k jeho založení?
Letošním rokem jsme oslavili již jedenáct let existence. Počáteční fokus na české a česko-romské e-knihy, které jsme chtěli díky snadné dostupnosti umožnit číst všem včetně méně majetných Romů, se v roce 2018 otočil o sto osmdesát stupňů ke klasickým tištěným knihám, jež jsou publiku a nakonec i nám nejbližší.

Knihy romských autorek a autorů už dnes nejsou žádné novum, ale v době našeho vzniku, a ještě více v 90. letech patřily ke skutečným raritám jednak ony, jednak samotní jejich autoři. Jako romisté jsme k romské literatuře měli už na studiích snadný přístup a připadala nám fascinující, nicméně se jí u nás věnovaly pouze jednotky autorů a jejich knihy četlo pár zasvěcenců. Po úmrtí zakladatelky pražské romistiky a iniciátorky romského literárního hnutí docentky Mileny Hübschmannové v roce 2005 zůstalo její místo prázdné a mnohým autorům citelně chyběla jak profesně, tak jako přítelkyně. O pár let později jsme se proto rozhodli vstoupit na scénu, protože kvas, který jsme jednu dobu nadšeně pozorovali, se ztlumil a my jsme se chtěli pokusit tomu zabránit.

Kdo jsou čtenáři knih z Kheru?
Celé české společnosti by nesmírně prospěla četba romských knih, věřím, že by poté byla informovanější, bohatší, citlivější. V České republice v 90. letech docházelo za tichého souhlasu veřejnosti k rasovým vraždám, po miléniu romskými čtvrtěmi výhružně pochodovali neonacisté a nadávání na Romy dodnes leckde patří k hospodskému folkloru. Romská literatura ve společnosti s takovou zátěží opravdu není četbou pro každého. Zejména v našich počátcích jsme museli hodně energie napřít k tomu, abychom nebyli a priori s nedůvěrou odmítáni či podceňováni. V posledních letech ale díkybohu již nikdo neřeší, kým jsme, ale co produkujeme a jakou kvalitu knih nabízíme. Odpracovali si to zejména autoři, pak my a řada skvělých novinářů a osobností, kteří byli schopni dohlédnout dále. A dnes naše knihy dostávají prestižní literární ocenění.

Našimi čtenáři jsou lidé s otevřenými obzory včetně knihovníků či učitelů, kteří hledají – jeden svěží vítr, druhý sebepoznání skrze pohled romských autorů na českou společnost, někdo folklorní linku, jiný exotiku, další kontakt s romským jazykem… Romská literatura nabízí nám gádžům, Neromům, skutečně hodně.

Romští čtenáři, kteří často knihy kupují hladově rovnou po více titulech, se v knihách setkají s psanou romštinou. Tu mnozí autoři stále či minimálně v určitých tématech preferují coby svoji mateřštinu, jazyk nejniternějšího vyjádření, touží ji předávat dále, a zabránit tak jejímu mizení. Ne každý Rom však jazyk ovládá nebo je v něm natolik kompetentní, aby zvládl zcela novou disciplínu, jíž je čtení romského textu, čemuž se Romové nikdy neučili ve škole. Proto, ale i pochopitelně pro

neromské čtenáře, texty překládáme do češtiny. Co si však romský čtenář díky naší produkci oproti neromskému odnáší, je hrdost, potvrzení sdílené kolektivní zkušenosti a nečekané vědomí hodnoty, jakou kultura Romů může pro společnost mít.

Proč romští autoři a autorky nevydávají u jiných nakladatelství?
To je logická a častá otázka. Když jsme si pohrávali s myšlenkou vlastního romského nakladatelství, samozřejmě jsme zhodnocovali také institucionální podmínky a specifické možnosti samotných autorů, abychom zkrátka nenabízeli něco, co tu existuje. Skutečnost ale byla taková, že až na občasné a skvělé počiny jiných nakladatelů jako Argo, Triáda, G+G tu romská literatura navzdory svému potenciálu soustředěně nevycházela. Je třeba mít na paměti, že dosud žádná generace romských autorů – počínaje zakladateli navazujícími na přelomu 60. a 70. let na ústní slovesnost a konče současníky, kteří se čím dál častěji pouštějí do ryze individuálního, od tradice více oproštěného psaní – neměla možnost opřít se o vybudované institucionální struktury, vzdělání či literární a čtenářskou tradici. Romští autoři a autorky jsou ponejvíce docela obyčejní lidé s různou výší a rozličnými obory vzdělání, nejsou součástí sítí a hemžení zdejšího literárního rybníku, donedávna pro ně dokonce byla utopická představa, že jejich dílo má šanci dostat se do knihkupectví a někdo o něj projeví zájem.

I tento fenomén se ale vyvíjí a romští autoři se čím dál více emancipují – někteří zkoušejí vydávat zcela vlastními silami, jiní se stávají sebevědomými redaktory a glosátory kulturního dění na stránkách neromských magazínů a někteří již také vykročili od prvního publikování u nás k velkým nakladatelům. Příkladem může být Patrik Banga, jehož kniha vydaná loni v Hostu získala cenu Magnesia litera za debut roku. Autoři, kteří preferují psát a publikovat v romštině, ale mají stále nejlepší zázemí u nás – romsky psaný text velmi ctíme a na jeho publikaci z marketingových či jiných důvodů nerezignujeme, naopak, je pro nás z hlediska podpory a budoucnosti romštiny klíčový až posvátný.

Je práce s romskými autory a autorkami v něčem specifická?
V prvé řadě je to práce s člověkem jako s každým jiným. U našich autorů se setkáváme s obrovskou pokorou a neúnavnou snahou pracovat na díle navzdory tomu, že se píše po večerech a nocích, až je obstarána práce, rodina a domácnost. K naší potěše již čím dál méně narážíme na nízké sebevědomí autorů, které bylo logicky dáno menšími zkušenostmi s psaním, ale i druhořadým společenským postavením Romů u nás. Je politováníhodné, že i když dnes mají mnozí vysokoškolské vzdělání, pracují na zajímavých pozicích od politiky přes sociální sféru po umění a kulturu, stále se setkávají s předsudky.

S tím souvisí pro mě zásadní odlišnost. Romští autoři ve chvíli, kdy vydají či propagují své dílo, na sebe berou zcela novou politickou úlohu. Každé jejich psaní s sebou nese nutnost vystoupit z davu, veřejně deklarovat romství a přijmout roli mluvčího za Romy. To v naší společnosti považuji za obrovský akt odvahy.

Jinak ale docela obecně platí, že práce s našimi autory je v prvé řadě zábavná. Snad všichni z nich mají obrovský smysl pro humor a vřelost a nejedna návštěva redaktorek v domácnosti autorů končí díky pověstné pohostinnosti přejedeným žaludkem a nadmírou vypitého kofeinu.

Romská literatura je poměrně mladá, lze přesto popsat její vývoj a proměny nebo sledovat nějaké trendy?
Literatura Romů na našem území je především stále mladá ve srovnání s jinými mnohasetletými. Od prvních systematických kroků na přelomu 60. a 70. let, kdy načas povolená organizace Svaz Cikánů-Romů vydávala časopis Romano lil a v něm otiskovala první romsky psané povídky, fejetony a básně, uplynulo pouhých pět desetiletí. To znamená, že mnozí dnešní autoři ještě zažili či jen těsně minuli některé představitele této slavné první generace. Po zrušení svazu následovalo až do sametové

revoluce utlumené období, kdy literatura Romů sice skromně vznikala, ale nevycházela tradičními cestami, tedy byla až na například rozhlasová zpracování neviditelná. K masivnímu rozkvětu tak došlo až ve svobodných porevolučních poměrech. Pravidelný tep romské literatury pozorujeme zejména v posledních letech, kdy se na scéně vedle etablovaných jmen objevují tváře známé dosud spíše čtenářům oborových časopisů či přicházejí nadějní nováčci.

Právě ruku v ruce s vývojem podmínek a mládím této literatury jde i vývoj jejích témat, žánrů apod. Jestliže začátky byly spjaté ponejvíce s mužskými autory a zachycením ústní lidové tradice, tedy s různými vyprávěními a vzpomínkami na život předků na Slovensku, sledujeme postupně v dalších dekádách více žen-autorek. Do centra pozornosti se díky nim dostávají nová, pro ně důležitá a často ryze fikčně zpracovaná témata, jako je postavení romské ženy v rodině, destabilizace komunit následkem asimilační socialistické politiky, emigrace, sociálně patologické jevy divokých 90. let, smrt a ztráta apod. Vedle ochoty otevřít často bolestná témata se v posledních dvou letech objevuje další novinka a tou je dosud zcela okrajová tvorba pro děti a mládež. Dalším milníkem některých autorů je například vysněná sci-fi či historická próza… Myslím tedy, že nás v romské literatuře čeká nejedno překvapení.

Tera Fabiánová

Av manca čhajori
Av manca, čhajori, odoj, kaj miri daj bešel,
k’amende o Roma sako rat paramisa phenen.
Av manca, ma dara, me tut na mukhava,
bibacht aňi ladž tuke na kerava.
Sar o Roma dikhena, hoj me tut anav,
takoj o lavuti lačharena.
Amen na sam čore, te nane kaj te sovel,
pre dvora hin phuri pendech – o prajta zelene,
odoj tuke than kerava, sar avla rupuňi rat,
tel tute lačharava miro jekhfeder gad.
A te tut ela šil, vičinav o ňebos,
kaj tut te zaučharel.
Ko rašaj na džaha – jekhtan’amen dela
– amaro gulo Del.
Te manca aveha, te manca dživeha,
kamaha pes amen
sar odi kaľi phuv le kale mareha.

***
Pojď se mnou, má milá
Pojď se mnou, má milá, tam, kde žije moje maminka,
u nás si každou noc Romové vyprávějí pohádky.
Pojď se mnou, neboj se, já tě neopustím,
neudělám bolest ani hanbu.
Až Romové uvidí, jak si tě vedu,
hned naladí housle.
My nejsme chudí, i když nemáme kde spát,
na dvoře stojí starý ořech – listí zelené,
tam ti ustelu, až přijde stříbrná noc,
rozprostřu pod tebe svoji nejlepší košili.
A kdyby ti byla zima, zavolám na oblohu,
aby tě přikryla.

Oddá nás náš sladký Bůh
k faráři nepůjdem.
Pojď se mnou, žij se mnou,
budeme se milovat
jako s černým chlebem černá zem.

Tera Fabiánová (rozená Kurinová, 1930–2007) byla přední romská spisovatelka a básnířka, průkopnice psané tvorby v romštině v Československu. Pracovala 35 let v Praze v ČKD (Českomoravská-Kolben-Daněk) jako jeřábnice. Hovořila plynně čtyřmi jazyky. Psala povídky, básně, pohádky a fejetony. Často tematizovala postavení Romek a Romů ve společnosti.

Jan Horváth: Kamav

Kamav
o kham te asal,
kamav
le čhoneha te khelel,
kamav
le čercheňendar te phučel
so le Romen užarel.
Kamav –
balvaj avka šukares te phurdel,
kaj o Roma paš late te pobešen
giľaha, khelĭbnaha
taj asabnaha peskere dromenca
te džan.
Kamav
le Devlestar na but:
mi phundravel le parnenge o jakha,
choc te na o jilo.
Kamav,
kaj te dikhen, save sam,
kaj manuša sam sar the jon,
dukhade the lošade the jileha
džaha lenca kija sunto Del
sar manuš manušeha.
Oda
kamav.

***

Chci,
aby se slunce smálo,
chci,
aby tancovalo s měsícem,
chci
se zeptat hvězd, co Romy čeká.
Chci, aby vítr krásně foukal,
ať si Romové posedí
s písní, tancem a smíchem,
pak ať jdou dál po svých cestách.

Chci
od Boha ne mnoho:
ať otevře bílým oči,
když ne srdce.

Chci,
aby věděli, jací jsme.
Stejně jako oni,
se svou bolestí i radostí
půjdeme s nimi k Pánu Bohu
jako lidé.
To
chci.

Jan Horváth (1959–2020) brzy začal psát, nejprve česky, a když se v 80. letech setkal poprvé s romsky psanými verši Tery Fabiánové, tak i romsky. Po revoluci se připojil k Romské občanské iniciativě, která kandidovala do parlamentu spolu s Občanským fórem. Jan Horváth pracoval jako redaktor romského periodika, pořádal kulturní akce pro Romy z Rokycan. V 90. letech mu vyšla básnická sbírka Tumenge (Vám).

Martin Demeter: Tvé já

Šaj tu manges pherdo love
Šaj manges somnakaj
Šaj tut hin so kamem andro tiro
Dživipen na ela tut ňic
Sar, tute nane khamiben andro Del
Na ela tut ňic
Nango aviľom andre svetos
Nango oddžas
Ňic na leha pheha ča jekh
Tiro jilo.
Ač Devleha u O Del avela tuha
Sar mangeha maro le Devles nadělá
Tuke bar, na?
Le Devleskero lav?
Mang man a me tuke dava na o
Somnakaj na o love ale dava
Tut dživipen a dživeha manca a me
Na domukhav sar tu sal bokhalo sar tu
Pes trapines khosav tire apsa a dav
Tut miro vast a džaha manca
A na daraha nisostar mang man dava
tut! Me na chochavav. Amen.
Ačhen Devleha

***

Můžeš mít plno peněz
Můžeš mít plno zlata
Můžeš mít ve svém životě, co si jen budeš přát
Nebudeš mít vůbec nic

Nahý jsi přišel na tento svět
Nahý také odejdeš, a nevezmeš si nic – jen své srdce
Zůstaň s Bohem a on zůstane s tebou
Což když požádáš otce o chléb, podá snad ti kámen?
Božské slovo?
Požádáš mě a já ti nedám zlato, nedám ti peníze,
Já ti dám tvůj život a budeš žít se mnou a já
Nedopustím, abys byl hladový, aby ses trápil,
Utřu tvé slzy a podám ti ruku a půjdeme spolu
A nebudeme se bát ničeho
Požádám tě a dám ti to,
Já se nezlobím, amen.
Zůstaň s Bohem

Martin Demeter (* 1972) píše básně, dlouhodobě žil a pohybuje se v Holešovicích, v bytech i mimo ně. V současné době je adeptem zabydlovacího programu Housing first Praha 7 realizovaného Kontaktním místem pro bydlení Prahy 7.

Výběr nakladatelství Kher

Pro děti a mládež

Michal Šamko: Májky a totemy
10+, rok vydání: 2023

Jak přeprat o dva roky staršího Slamáka a stát se členem kmene Apačů? Kvůli čemu má smysl obětovat háro? Jak zachránit kámošku před běsnícím psem, a přitom se nezrakvit? V částečně autobiografické próze ožívá duch klučicích part a her na indiány, poetická každodennost v prostředí normalizačního podhorského maloměsta a proměna jednoho romského chlapce v mladého muže.
Na Přibyslavsku už Slamáci čekali na louce pod hřbitovem. Stáli pěkně v řadě od největšího k nejmenšímu. Už zdálky nám něčím připadali divní, a když se jsme k nim přiblížili a prohlédli si je zblízka, došlo nám, že se oblékli do krátkých kalhot a košil, dokonce si na hlavy narazili i nějaké staré čepice. Vypadali jako postavy kluků z filmu Knoflíková válka. Mirek Horáčků měl dokonce i stejnou baretku, jakou nosil L´Aztec. Neměli jsme Slamáky rádi, ale tohle se jim povedlo.

Pro nás ale stejně zůstávali hlavně podrazáci. Už jsme se o tom několikrát přesvědčili. Důvodů považovat je za nepřátele nám dali víc než dost. Budou to dva roky, kdy to všechno začalo. Blížil se konec školního roku, když se šla celá parta kluků a holek z vesnice vykoupat do rybníku ve Štikovské rokli. Vyráželi jsme tam celkem často a tenkrát s námi byli i kluci a holky z Přibyslavska. Běžně totiž chodili do naší vesnice a mnoho místních se s nimi kamarádilo, dokonce i náš Pedro. Tahle rokle byla široko daleko známá díky své autokrosové dráze, na které se závodí v buginách. Navečer jsme se vraceli, domů to bylo něco málo přes dva kilometry, a vždycky jsme to brali zkratkou přes kopcovité louky.

Toho večera se ale stalo něco nečekaného. Cestou jsme se začali pošťuchovat, hrát na honěnou, různě dovádět, a tak jsme si ani nevšimli, že jsme se dostali mimo obvyklou pěšinu, která vedla domů přes Zátočku.

Najednou jsme se místo toho ocitli Pod Skalkou, a jak jsme neustále pobíhali a vzájemně před sebou uskakovali, Šedý vlk se zčistajasna propadl do nějaké jámy. Začal křičet o pomoc. Díra to byla dost hluboká a nám dalo hodně práce, abychom ho z ní vytáhli. Už se začalo stmívat a v šeru nikdo z nás

kluků neměl kuráž vlézt dovnitř a prohlédnout si ji. V ten večer jsme si všichni přítomní dali slib, že o tom místě nikomu neřekneme, hlavně ne dospělým.

Další den se vydal Pedro s Dušanem a Šedým vlkem prozkoumat náš tajemný nález. Nic moc tam nenašli, jen pár prázdných patron, vojenský bajonet a asi tři velmi zrezivělé granáty. Došlo jim, že objevili bunkr, který za druhé světové války sloužil partyzánům místního odboje Nová Paka – Kumburk. (redakčně kráceno)

Michal Šamko (* 1967) vystudoval Střední školu sociálně právní v Kolíně, působil ve zdravotnictví, jako aktivista, politik Romské občanské iniciativy, předseda občanského sdružení Wakeren –Mluvte, lektor vzdělávacích programů o romské historii, podnikal ve stavebnictví a dnes pracuje jako konzultant prodeje zdravotnických pomůcek. Žije ve Staré Pace. Píše prózu a poezii. Knižní debut Májky a totemy (2023) je částečně autobiografickou prózou pro starší děti a mládež, v níž se čtenář textem i ilustracemi Petra Poláka, dvorního výtvarníka Deníku N, vrací do autorova dětství v Podkrkonoší 70. let.

Pro dospělé

Olga Fečová: Den byl pro mě krátkej.
Paměti hrdé Romky
rok vydání: 2022, ve spolupráci s nakladatelstvím Paseka

Portrét ženy s nezdolnou energií, jež byla díky své zásadovosti a altruismu magnetizující autoritou pro celé generace Romů. Na půdorysu individuálního osudu vypráví příběh Romů v československém prostoru, zachycuje zážitky se svéráznými obyvateli zmizelého světa tradičních osad, staroměstských pavlačí, nouzových kolonií v pohraničí a přitom jakoby mimochodem odhaluje své myšlenkové obzory.
Do Čech naše rodina a další příbuzní přijeli v létě 1947. Mně bylo pět a bratrovi tři roky. Byla to naše první cesta vlakem. Tenkrát sem mířila obrovská vlna přistěhovalců ze Slovenska. Celé vlakové soupravy, to bylo národa! Čechy se otevřely, protože po válce chyběli lidi na práci.

(…)

V těch starých domech nebyly koupelny, prádelny, málokdo měl pračku. Oblečení se pralo na valše ve vaničce a ve škopku se pak vymáchalo, ale velké prádlo, cejchy, ručníky, se pralo u řeky. Na to jsme se jako děti těšily. Auto jsme neměli, tak jsme do starého kočárku naložili vaničku, hrnec na vyvářku, valchu a prádlo a za pěkného počasí v sobotu i s našimi sousedy vyrazili k Vltavě. Mámy připravily jídlo, třeba holubky – plněné zelné listy, klobásu na opečení, aby bylo celý den co jíst, tátové vzali hudební nástroje. Potkali jsme se tam s příbuznými, kteří už tehdy také bydleli v Praze. Každý už jsme měli na nábřeží své místo, my bývali u Nemocnice Na Františku.

Těch lidí, co tam bylo! Jedna rodina vedle druhé po celém nábřeží, táhly se aspoň přes čtyři mosty a naproti na malostranské straně a na Smíchově zrovna tak. Muži rozdělali ohýnek, s sebou jsme měli dřevo, obložili ho kameny, postavili nad něj hrnec a začalo se vyvářet. Nějaké prádlo se přepralo na valše, vymáchalo se ve Vltavě, vyždímalo a dalo sušit na okolní keře. Chlapi hráli romské i české písničky, něco se popilo. My děti jsme se šplouchaly v řece, hulákaly na sebe z jednoho břehu na druhý, někdo tam i doplaval. Já se ale plavat nenaučila, i když jsem to zkoušela, až jsem z toho měla odřená kolena. Rodičům jsme s praním pomáhaly, ale především to pro nás byl celodenní výlet a zábava. (redakčně kráceno)

Olga Fečová (1942–2022) se narodila za druhé světové války na Slovensku, po jejím skončení se rodina přestěhovala do Prahy, kde Olga strávila většinu svého života. Pracovala na dráze, na OPBH a

v divadle jako uklízečka a pradlena, po sametové revoluci dlouhodobě působila jako asistentka pedagoga na základní škole v pražských Nuslích. Organizovala koncertní zájezdy rodinné ženské kapely Romane romnija. Ve svých 65 letech si na Evangelické akademii v Praze dodělala středoškolské vzdělání. Se svým manželem, slavným hudebníkem Jozefem Fečem, založila a organizovala aktivity dětského pěveckého a tanečního souboru Čhavorikani luma / Dětský svět. Byla jednou z vůdčích osobností ženské romské skupiny Manushe, vedla ženskou skupinu Jileha / Srdcem, která také funguje pod hlavičkou organizace Slovo 21. Za celoživotní práci ve prospěch romské společnosti jí byla v roce 2016 udělena cena Roma Spirit. V roce 2020 byla Senátem navržena na státní vyznamenání Za zásluhy.

Kol. autorů: Samet blues. Drsná devadesátá v povídkách Romů
rok vydání: 2021

Jak události přelomových devadesátých let minulého století zasáhly do životů tehdejší romské společnosti? Více než třicetiletá perspektiva umožňuje nahlédnout, jak se v čase proměňovala a na Romy dopadala společenská atmosféra. Různorodé autorské hlasy se tu skládají v jednolitý chór, obdobu amerického černošského blues žalujícího na těžký úděl nerovnoprávné menšiny.

Mária Siváková – Claudia, Michael a ti druzí
Procházím regály v městské knihovně. Miluju to místo, jeho atmosféru. Chodím sem skoro denně hned po škole. Moje útočiště, moje oáza. Už mě tu znají. Mezi hřbety známých i neznámých děl tentokrát hledám něco úplně jiného. Musím si tu knihu půjčit. Chci pochopit, co se s nimi děje! Nepamatuju si jméno té holky, která o tom vypráví. Nemůžu ji najít. Stydím se, ale po nějaké době to vzdám a jdu za knihovnicí.

„Dobrý den, máte prosím knihu My děti ze stanice Zoo?“ nesměle se usměju. Obal knihy mě vyděsí. Mladá dívka ležící na podlaze veřejných záchodků, zřejmě se předávkovala. Usedám do tmavého koutu. Rozhlídnu se. Nikdo si mě nevšímá. Nořím se do vyprávění mladé Christiane.

O pár hodin později vycházím ven. Je podzim a už se brzy stmívá. Prší. Jdu pěšky, musím se projít. Nechce se mi domů. Procházím kolem Muzea, kde se scházejí ti, co berou. U koně potkávám bratrance. „Maruško! Co tady děláš!?“ vytřeští na mě ty své šíleně malé zorničky.

„Klid, Marku, jen procházím. Byla jsem v knihovně.“ Určitě mi nevěří. Nebo jo? Vždyť mě už ani nezná. Prej v knihovně, haha, tomu tak bude věřit! Ach jo.

Potichu otevírám dveře našeho bytu. Slyším těžké oddychování. Všichni už spí. Rozsvítím jen světýlko na kuchyňské lince. Zírám do prázdna a vzpomínám. Kolik krásného jsme toho zažili! Pravidelné výjezdy na Slovensko, rodinné sešlosti, soudržnost. Velká parta kámošů. Letňanský navždy! Černý, bílý spojili své síly. Kulečník v Jeníku nebo ve Skleníku. Nemo. Tyjo, Nemo! My měli svoji diskošku! Srazy u krámu, na pískovišti, za barákem na zídce. Maďar otevřel okno a jel naše skladby na HiFi. Kluci na bruslích sjížděli rampu, kterou si sami vyrobili. Čarodky na Havraňáku. Stopovačky po Letňanech. Nezapomenu na naši obrovskou partu, když jsme šli hrát na schovku na starou náves k poště. Pane Bože, to byla taková sranda! V zimě jsme se schovávali do vchodu. Odevšad nás vyháněli, jen Haluška to měl vychytaný se sousedy, a tak jsme nemrzli. (redakčně kráceno)

Maria Siváková (* 1985), prozaička, komentátorka, kariérní poradkyně a kontaktní pracovnice kladenské pobočky Člověka v tísni, asistentka senátorky Adély Šípové je autorkou povídek v prozaických sbírkách Všude samá krása a Samet blues (obojí Kher, 2021).

→ Zažijte romskou literaturu na vlastní kůži během oslavy Mezinárodního dne romského jazyka ve čtvrtek 9. listopadu od 16 hodin u Knihkopce (Tusarova 25). Na programu bude čtení romských autorek, fireshow, romská cimbálová kapela a bohatý program pro děti.

https://www.praha7.cz/od-vypraveni-k-literature-cesta-romske-slovesnosti